

Ön Söz / Preface

Mükemmel Bir Uygulama Örneği: Türkiye Tütün Kontrol Programı

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre; bir yılda dünyada yılda 8 milyondan, ülkemizde ise 100 binden fazla kişi tütün kullanımı sebebiyle ölmekte, çok daha fazla kişi sağlığını ve yaşam kalitesini kaybetmektedir. Bunların yaklaşık 1,2 milyonu tütün ürünü dumanına pasif olarak maruz kalan kişilerdir. Daha vahimi, dünyadaki çocukların yarısı tütün dumanıyla kirlenmiş havayı solumakta ve her yıl 65 bin çocuk pasif etkilenmenin yol açtığı hastalıklar sebebiyle ölmektedir. Önlenebilir en önemli halk sağlığı problemlerinden birinin tütün kullanımı olduğu aşikardır. Biz bunu görerek çalışmalara başladık.

Geçmiş dönemde, özellikle 1996 tarihli ve 4207 sayılı Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun ve uygulamaları ülkemizde tütün mücadelesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak Kanun hükümleri ve uygulama ile beklenen etkinin sınırlı kaldığını tecrübe etmiştik. Bu sonucun birçok sebebi vardı ve biz etkin mücadeleye başlamadan önce bunları tespit ederek stratejimizi oluşturduk.

Bu zorlu mücadeleyi ülkemizdeki erkeklerin neredeyse yarısının tütün bağımlısı olduğunu, tüm dünyada olduğu gibi kadınlarda ve gençlerde kullanımın arttığını görerek yürüttük. Bu kadar yaygın olarak kullanılan ve endüstri için çok önemli bir ticaret geliri haline dönmüş tütünle mücadele etmenin kolay olmayacağını biliyorduk. Başarının, Başbakan'dan başlayarak en üst düzeyde kararlılık vurgusuyla, programın geri adım atılmadan sürdürülmesiyle, yapmak istediklerimizin gerekçeleriyle, doğru zamanda ve doğru yöntemlerle anlatılarak toplum desteğinin alınmasıyla mümkün olacağını biliyorduk. Uluslararası satış ağına sahip, güçlü lobicilik ve reklamcılık faaliyeti yapılarak pazarlanan tütün ürünleriyle mücadelenin ağırlıklı olarak ilgili endüstriye ve pazarlama tekniklerine yönelik olması gerektiğine karar verdik. En büyük şansımız Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın kararlı bir tütün karşıtı oluşuydu.

Tüm bu gerekçelerle tütünle mücadelede ilk uluslararası antlaşma olan Tütün Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'ni (TKÇS) 28 Nisan 2004 tarihinde ülkemiz adına dönemin Sağlık Bakanı olarak imzaladım. Akabinde Bakanlıklar, parlamento, üniversiteler ve sivil toplum örgütü temsilcilerinden oluşan yaklaşık 130'a yakın uzman ile bir araya gelerek ülkemizin ilk tütün kontrol programı olan Ulusal Tütün Kontrol Programı'nı hazırladık. Programı o dönem Başbakanımız olan Cumhurbaşkanımız sayın Recep Tayyip Erdoğan'a arz ettik ve 7 Ekim 2006'da Başbakanlık Genelgesi ekinde yayınlayarak hayata geçirdik. Programın alt detayları olan faaliyetleri içeren Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı, 2008-2012'yi 12 Aralık 2007'de Sayın Recep Tayyip Erdoğan kamuoyuna tanıttı. Bu tarzla ulusal ve uluslararası kamuoyuna Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tütünle mücadeleye üst düzey kararlılıkla başladığını yüksek tonla duyurduk. Aynı zamanda hem tütün endüstrisine hem de lobicilik faaliyetleri yürütmek için hazırlık yapan kesimlere net bir mesaj verdik. Bu mesajla ülkemizin tütünle mücadelede o dönemde yakaladığı başarıya katkı sağlayan en önemli adımı atmış olduk. Bu adımın endüstrinin doğrudan politikalarımıza müdahale etme cesaretini nasıl kırdığını ve bizlerle görüşme talebinde bile bulunmadığını özellikle vurguluyorum.

Bütün süreç boyunca tütün endüstrisinin, farklı isim ve kurum tabelaları altında nereye ve kime hizmet ettiğini bilerek ya da bilmeyerek proje önerileri sunan akademisyenler, gazeteciler veya sivil toplum kuruluşları eliyle dolaylı müdahalelerine şahit olduk. Endüstri tarafından farklı ülkelere götürülerek tütünle mücadele politikalarını delmeye yönelik uygulamaları gazete köşelerine iyi uygulama örneği gibi taşıyanlar, yaptıkları programlara ağızda sigara ile çıkarak gençliği özendirmeye çalışanlar bunlardan sadece birkaçıdır. Elektronik sigara ve benzeri diğer ürünlerin üretimini ve satışını yasaklayan ülkemizde mevcut düzenlemeler yürürlükte olmasına rağmen, bu ürünlerin yasaklanması gerektiğine dair haberlerin yapılmasının gençliğin dikkatini celbettiğini, web sitelerinde bu ürünlerin aranma sayılarının ve tıklanma oranlarının detaylarına bakarak öğrenmiş olduk. Bunlar ve benzeri inisiyatiflerin, endüstrinin çıkarlarına hizmet ettiğini bilenler ya da bilmeyenler eliyle gerçekleştiriliyor olması endüstrinin bilinen bir stratejisidir.

M-POWER bileşenlerini bütün olarak ülkemize uygun inisiyatiflerle hayata geçirdik. Ülke şartlarına uygun çözümlerle, bu terzi işi yaklaşımın başarısı M-POWER için en iyi bir uygulama örneği oldu. Ayrıca, tütün karşıtı mücadelede ülkemizin biriktirdiği tecrübe, bilimsel makalelerde veya teknik dokümanlarda genellikle yer almayan önemli bir uygulama ve gözlem malumatını da içermektedir. Tütün karşıtı mücadeleye önem veren herkesin, her kurumun ve ülkenin Türkiye örneğinden alacağı olumluluk ve olumsuzluk dersleri vardır.

2008 yılında 4207 sayılı Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun'da ileri düzenlemeler yaparak önemli bir adım attık. Pasif etkilenmeyi önlemek için 19 Temmuz 2009 tarihinden itibaren özel hukuk kişilerine ait tüm işletmeler dahil tütün ürünlerinin kapalı mekanlarda tüketilmesini yasakladık. Kanunun meclisten geçmesiyle birlikte toplumun bilgilendirilmesine yönelik çalışmalara ağırlık vermeye başlamıştık. Ancak bunun yeterli olmadığını, güçlü ve kapsamlı bir iletişim kampanyasına ihtiyacımız olduğunu biliyorduk. Dumansız hava sahası ve havanı koru sloganlarıyla başlattığımız iletişim kampanyamızda yasakçı olmayan, katılımcı yaklaşımı benimsedik. Kampanya çerçevesinde TV ve radyo spotları, gazete ilanları, billboardlar, afişler, broşürler kullandık. Her sosyoekonomik konumdan ve farklı toplumsal statüden kişinin, politikacının, sanatçının, sporcunun kısacası topluma rol-model olabilecek kişilerin kampanyanın ortak sözcülüğünü yapmasını sağladık. Tüm siyasi parti liderlerinin kampanyaya dâhil edilmesi ile *"birliktelik"* mesajını güçlendirdik. Başbakan, sağlık bakanı, meclis sağlık komisyon başkanı ve toplumun farklı kesimlerinden temsilciler, medyada Kanun'un savunuculuğunu yaptılar ve kampanyaya desteklerini dile getirdiler. Kanuna sahip çıkarak savunuculuk yapmak, toplumsal sağduyu hareketinin bir parçası haline gelmeye başladı. Bu süre zarfında kanundaki aylık 90 dakika ücretsiz yayın yapma zorunluluğunu kullanıp hem kamu spotlarımızı vatandaşlarımıza ulaştırdık hem de konunun uzmanlarını yayınlara çıkararak toplumu doğru bilinçlendirmeye çalıştık. Kanunun amacının başta çocuk ve gençleri korumak olduğunu, toplumda sigara içenlere yönelik bir yaptırım amaçlamadığını, sigara içmeyen yaklaşık %70'lik kesimin haklarını korumanın devletin görevi olduğunu, çalışan sağlığı açısından kapalı alanlarda çalışmak zorunda olan garson, berber gibi meslek sahiplerinin de korunması gerektiğini pasif içiciliğin zararlarıyla birlikte anlattık. İki fazlı bu iletişim sonucunda toplumdan ciddi destek görmeye başladık. Ancak toplumda sigara kullanmaya devam eden, hatta sigara kullananları gördükçe özenip sigaraya başlayan kişilere yönelik kampanya da gerekliydi.

Bu sebeple Şubat 2010’da sigara pişmanlıktır sloganıyla sigara bırakmanın öneminin vurgulandığı, daha önce sigara kullanmış ancak sağlık sorunları sebebiyle bırakan kişilerin hikayelerinin anlatıldığı iletişim kampanyasının üçüncü fazını başlattık.

Kapalı alan yasaklarının başlamasıyla birlikte hem kanun hükümlerine uyumun denetlenmesi hem de kanunun topluma bizzat yerinde anlatılabilmesi için il tütün kontrol kurullarına bağlı olarak görev yapacak, mahalli mülki amirlerce yetkilendirilmiş kamu görevlileriyle denetim ekiplerini oluşturduk. Tütün denetimlerini 7/24 esasına uygun olarak yürütmeye başladık. Belli bir program dahilinde tüm işletmeler denetlenmeye çalışıldı. Vatandaşın bilinç düzeyi arttıkça kapalı alanlarda yaşanan ihlalleri bildirebilmeleri için Sağlık Bakanlığı iletişim merkezi olarak görev yapan ALO 184 hattı altında tütün ihbar hattını hayata geçirdik. Tütün denetimlerinde hiçbir şekilde esnemeye ve taviz verilmesine müsaade etmedik. Kendi partimizden belediye başkanı olmuş arkadaşımızın makam odasında sigara içtiğine yönelik yapılan ihbar üzerine söz konusu belediye başkanına gerekli cezai müeyyideleri uygulayıp bilgisini kamuoyu ile paylaştık. Yine futbol müsabakası esnasında tribünde sigara içen kulüp başkanlarına cezai müeyyideler uyguladık. Kısacası kanun önünde herkesin eşit ve aynı müeyyidelere tabi olduğunu net şekilde kamuoyuna gösterdik. Denetimlerin ülke genelinde aynı standartlarla uygulanmasını sağlayabilmek ve denetim ekiplerinin kendi bölgelerindeki tanınırlığını en aza indirmek için bölgeler, ilçeler iller arası çapraz denetimlere başladık. Denetim ve bilgilendirme faaliyetleri yoğun şekilde yürütülmeye devam ederken eş zamanlı olarak endüstriye yönelik yeni uygulamaları da hayata geçirdik. Sigara paketleri üzerinde resimli sağlık uyarıları (birleşik uyarılar) kullanılmaya başlandı. Bu sağlık uyarılarının sigara paketinin %65’ini kaplaması hükme bağlandı. Uygulama 01 Mayıs 2010 tarihinde hayata geçti. Aynı zamanda tütünle ilgili reklam, sponsorluk ve promosyonları tamamen ortadan kaldırdık.

Toplumda ciddi bir bilinç oluşmaya ve sigara kullanan vatandaşlarımızda bırakmaya eğilim başladı. Bu talebi karşılamaya yönelik Alo 171 Sigara bırakma danışma hattını kurduk; eş zamanlı olarak sigara bırakma polikliniklerinin mevzuatını oluşturup ülke genelinde yaygınlaştırılmasını sağladık. Sigara bırakma tedavisinde kullanılan ilaçları sağlık bakanlığı olarak satın alarak polikliniklerimiz aracılığıyla hekimlerin uygun gördüğü hastalara ücretsiz olarak sunduk. Mobil gönüllü ekiplerle ülke genelinde sigara bırakma kampanyaları düzenledik. Sigarasız köy, sigarasız işletme gibi özendirici güzel örnekleri yaygınlaştırmaya başladık. Vergi ve fiyat politikalarıyla özellikle çocuk ve gençlerin tütün ürünlerine erişimini zorlaştırdık. Fiyat artışlarıyla birlikte kaçakçılığı önlemeye yönelik tedbirlere ağırlık vermeye başladık. Tütün ürünlerinin yasadışı ticaretinin önlenmesine yönelik, DSÖ tarafından üye ülkelerin katkılarıyla bir protokol hazırlandı. Öncesinde Protokoldeki yükümlülüklerin büyük bir kısmını yerine getirmiş olarak TKÇS’nin 15’inci maddesi kapsamında hazırlanan ve 10 Ocak 2013 tarihinde imzaya açılan *Tütün Ürünlerinin Yasadışı Ticaretinin Önlenmesine Yönelik Uluslararası Protokol’ü*, ilk gün imzalayan 12 ülkeden biri olduk.

Tütün kontrolü alanında ülkemiz yaptığı başarılı uygulamalarla, uluslararası alanda büyük takdir görmüş, ülkemizde tütün kullanım oranlarında ciddi düşüş yaşanmıştır. 15 yaş üzeri nüfusta 2008 yılında %31,2 olan tütün kullanım oranı 2012 yılında %27,1’e kadar inmiştir. Ancak çeşitli sebeplerle programın etkin yürütülmesi zayıflayınca 2014 yılında yukarıda oranlar tekrar yükselmiş ve %32,5’e ulaşmıştır.

Mücadeleye ağırlık verilmesiyle 2016 yılında oranın %30,6'ya gerilemesi sağlanmıştır. Bu gidişat bize problemin ne kadar ciddi olduğunu ve hiçbir zaman öncelikler arasından çıkarılmaması gerektiğini göstermektedir. Bugün itibarıyla ortada var olan gerçek, yürütülen tüm çalışmalara rağmen ülkemizin tütün kullanım oranları bakımından henüz istenilen seviyede olmayışdır. Ülkemizde yaklaşık 20 milyon kişi tütün ürünü kullanmaya devam etmektedir. Bu olumsuz tabloyu ortadan kaldırmak için mevcut stratejiden taviz vermeden, inisiyatifleri güçlendirerek, yasal düzenlemeleri daha sıkı uygulayarak, tütün ürünlerinin görünürlüğünü ortadan kaldırarak geçmişte olduğu gibi bugün de de tütünle mücadelemizi kararlılıkla sürdürmeliyiz. Bu mücadeleyi sürdürürken, dünyadaki hassas gelişmeleri yakından takip etmeli, tütün endüstrisinin eski ve yeni taktiklerine karşı uyanık ve hazırlıklı olmalıyız.

Prof. Dr. Recep Akdağ

Eski Başbakan Yardımcısı

Eski Sağlık Bakanı